

Medelhavstenskväta *Oenanthe hispanica* anträffad i Sverige

First record of Black-eared Wheatear *Oenanthe hispanica* in Sweden

STEFAN BJÖRKLUND

Den 5-7 oktober 1975 uppehöll sig en hane av medelhavstenskväta *Oenanthe hispanica* vid Näs, Fläcksjön, 15 km väster om Sala i Västmanland. Fågeln upptäcktes av Sylve Andersson, Hans Jansson och Hans Weström vid 12.30-tiden den 5 oktober. Dagen därpå iaktogs medelhavstenskvättan av författaren, och 7 oktober av Karl-Gunnar Källebrink.

Fyndomständigheter

Söndagen den 5 oktober besökte Sylve Andersson m.fl. Näs i norra delen av sjön Fläcksjön. Naturen där består av tämligen flacka åkrar, med spridda gårdar och lador samt enstaka träd. Sällskapet vandrade ned mot sjökanten, och kom därigenom fram till en gård, bestående av två mindre hus, en vinkellada och ett nyligen rivet uthus. Man uppmärksammade där en liten fågel på en telefontråd. Den frapperade observatörerna genom sin avvikande teckning, med svart strupe och ljusbrun ovasida. Då fågeln strax därefter lyfte och satte sig på ladans taknock, kunde konstateras att det rörde sig om en stenskvätteart, vilket bl.a. framgick av den vita övergumpen. Efter noggranna studier av dräkten fotograferade man fågeln, främst för att få en uppfattning av stjärtens teckning. Denna visades nästan uteslutande i den hastiga, fladdrande flykten, då fågeln - mycket likt en flugsnappare - gjorde utfall mot någon luftburen insekt. Med ledning av de bilder som erhöles kunde fågeln slutgiltigt bestämmas till en adult hane av medelhavstenskväta, svartstrupig form, en för landet ny fågelart (figur 1).

Ovetande om vad som dagen innan utspelat sig besökte jag lokalen den 6 oktober och påträffade fågeln på samma plats. Vid ett senare besök samma dag hade medelhavstenskvättan flyttat till en lada cirka 300 meter längre norrut, där den också uppehöll sig den 7 okto-

ber, då fågeln kontrollerades av Karl-Gunnar Källebrink. Även dessa båda dagar lät sig fågeln fotograferas och studeras på nära håll.

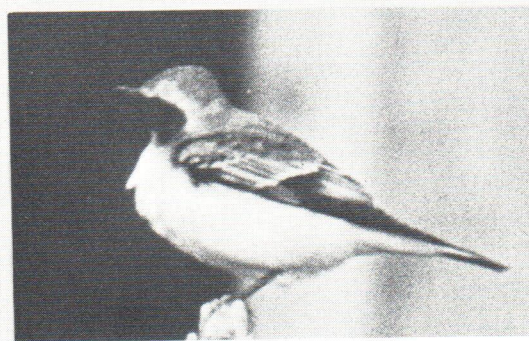
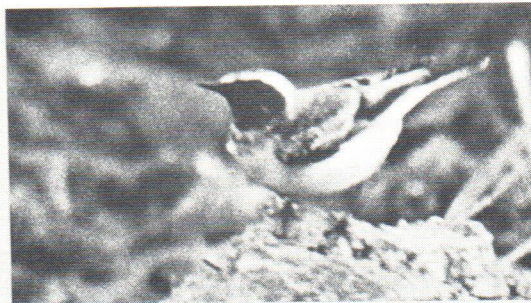
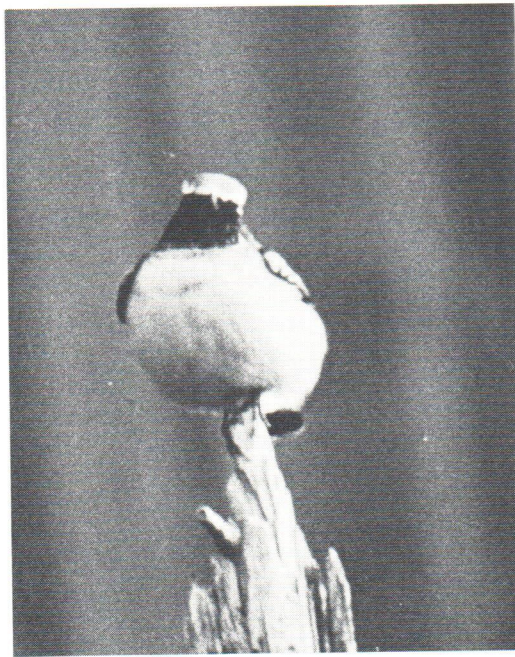
Den 8 oktober var kylig med duggregn, och medelhavstenskvättan kunde inte påträffas trots noggranna efterspaningar i området.

Beskrivning

Följande dräktkaraktärer grundar sig på två raritetsrapporter (Sylve Anderssons och författarens), anteckningar, samt på studier av de färgdiabler som togs den 6 och 7 oktober.

Det omedelbara intrycket var av en i storlek med stenskvätta *Oe. oenanthe* jämförlig fågel, från vilken den i dräkten dock skilde sig markant i flera avseenden. Panna, hjassa, nacke, skulderfjädrar och rygg var skäckigt grågulbruna (smutsigt beige). Ansiktsteckningen påminde framifrån om en rödstjärthanes *Phoenicurus phoenicurus*, genom den djupt ned på strupen gående svarta "masken" med avgränsande ljus superciliarstreck. Vidare var de svarta vingarna påfallande brokigt tecknade med ljusa bräm och band.

Efter närmare granskning av dräkten kunde ytterligare detaljer noteras: Det ljusa ögonbrynsstrecket började som ett smalt band över näbben, var bredast över örontrakten, med diffus övergång mot hjässan, och smalnade åter längs den svarta strupens sida. "Masken" täckte kinder, tygel, löpte genom och något över ögat, samt täckte hakan och hela strupen. Då fågeln satt i normal ställning med huvudet och näbben pekande något över horisontalt plan, verkade det svarta på strupen närmast triangulärt till formen. På nära håll kunde man ana ett gråare parti vid övergången mot det ljusa bröstet. Då halsen sträcktes visade sig det grå fältet som ett bredare band, och "masken" fick en mer rektanguljär profil. Ögat var svart med en gråsvart ögonring, näbben var gråsvart,

Figur 1. Medelhavsstenskvättan vid Fläcksjön (efter färgdia). Foto: K.-G. Källebrink.
The Black-eared Wheatear at lake Fläcksjön.

tunn och spetsig med den övre näbbhalvan tämligen rak, den undre svagt uppåtvinklad. Vingarnas grundfärg var kolsvart. På mindre armtäckarna fanns brunbeigefärgade bräm på svart botten, bildande ett fint droppmönster inramat till hälften av smalt svart längs vingkanten. På den hopfällda vingen var två gulvita band synliga, ett kortare och smalare, mycket diffust band på mellersta armtäckarna samt ett klart framträdande band över större armtäckarnas spetsar. Mellan dessa band hade sistnämnda täckare längsgående brunbeige kanter. På nära håll var det även möjligt att se åtminstone tre ytterst tunna ljusgrå kanter på handtäckarna. Armpennorna dominerades av ett markerat vitt parti, som övergick i små vita spetsar på flera av de inre handpennorna. Bröstat, kroppssidorna, buken och undre stjärttäckarna var ljus gulvita med anstrykning av rosa på bröstet, övre stjärttäckarna och gump vit. Benfärgen var gråsvart.

Efter studier av de diafoton som togs av fågeln i flykten kunde konstateras att undre vingtäckare, arm- och handpennor var kolsvarta, vidare att stjärten på såväl över- som un-

dersidan var vit med de mellersta pennorna svarta till minst 2/3 av stjärtens längd (1/3 täcktes av stjärttäckarna). Stjärtpennornas spetsar var svartuschade, och skilde sig från en vanlig stenskvättas genom att ändbandet var betydligt smalare på de yttre stjärtpennorna. Endast på de yttersta pennorna nådde det svarta högre upp mot stjärtroten, och gav därigenom teckningen formen av ett ankare.

Uppträdande

Medelhavsstenskvättan satt påfallande ofta exponerad på höga utsiktsplatser som laddtak, störrar, en spannmålsvagn m.m., och visade sig då mycket oskygg. Observatörerna kunde utan vidare komma så nära som 3-4 meter utan att fågeln visade tecken på oro. Sittande saknade den den vanliga stenskvättans rastlösa uppträdande. I flykten var den dock mera explosiv. Vanligen utgick jakten efter insekter från någon av de omtalade utsiktsplatserna, varifrån fågeln snabbt kastade sig ut i luften för att energiskt förfölja bytet i en fladdrande flugsnapparlik flykt. Ofta sågs den på detta vis snappa insek-

ter m
återvä
kunde
och på
vingar
längre
Mec
låten
då de
varfåg
surrar

Rastill

Inom
stenskv
Från
sydlig
väster
nomin
na linj
ersätt
(Vaur
Efte

av n
med
kunde
rasbes
leuca
samt
viktig
östlig
ciellt
hjässa
På de
sare
östlig
panna
typisl
svart
hanat
norm
anses
raktä
somn
men
sen
mant

Fältk

Hans
och

ter mot en ladvägg, och efter förrättat värv återvända till utgångspunkten. Några gånger kunde den även ses fånga byten på tegelpannor och på marken, och begagnade sig då hellre av vingarna än av benen för att nå insekten. Vid längre flygturer flög den grunt bågformigt.

Medelhavstenskvättan föreföll mycket tystlåten och endast vid ett tillfälle hördes ett läte, då den möjligen blev oroad av en uppdykande varfågel *Lanius excubitor*. Detta var ett svagt surrande "rrrrrr".

Rastillhörighet

Inom sitt utbredningsområde är medelhavstenskvättan uppdelad i två geografiska raser. Från nordvästra Jugoslavien, Italien, utom de sydligaste delarna och möjligen Sicilien, och västerut samt i nordvästra Afrika förekommer nominatrasen *Oe. h. hispanica*. Öster om denna linje, i sydöstra Europa och sydvästra Asien ersätts denna av rasen *Oe. h. melanoleuca* (Vaurie 1959, Fisher 1967).

Efter studier av de färgdiapositiv som togs av medelhavstenskvättan samt jämförelser med skinn av de båda raserna på riksmuseet kunde genom raritetskommitténs försorg fågeln rasbestämmas till den östliga rasen *melanoleuca* (Lars Svensson i brev). Svensson (1975, samt i brev) och Witherby (1938) anger de viktigaste raskaraktärerna enligt följande: Den östliga rasen *melanoleuca* kännetecknas, speciellt i fräsch dräkt, av gråbrunt inslag på hjässa, nacke, mantel, rygg och skulderfjädrar. På dessa partier är nominatrasen vanligen ljusare och mera klart rostbeigegultonad. Den östliga rasen har dessutom ofta mer svart i pannan och nedåt strupen hos hanar. Mindre typiska hanar av nominatrasen kan dock ha det svarta gående lika långt ned på strupen, liksom hanar av *melanoleuca* med mindre svart än normalt förekommer. Den svenska fågeln kan anses vara ett gränsfall beträffande denna karaktär (Lars Svensson i brev). Under våren och sommaren blir båda raserna vitare i dräkten, men kan vanligen skiljas genom att nominatrasen har brungula fläckar kvar på åtminstone manteln.

Fältkännetecken

Hanarna av medelhavstenskvättan är dimorfa och har det svarta genom ögat antingen be-

gränsat som en smalare mask bakåt över kinderna med vit strupe, eller täckande mer eller mindre hela strupen. Den adulta hanens dräkt är kontrastfull genom den sandbrungula till nästan vita ovansidan med sotsvarta vingar. Denna karaktär skiljer den från såväl hane av vanlig stenskvätta, som har blågrå, på vintern brunaktig rygg, som från hane av nunnestenskvätta *Oe. pleschanka*, vilken har svart rygg, bröst och strupe. Den svartstrupiga formen av medelhavstenskvättan kan förväxlas med den i Sverige vid tre tillfällen funna ökenstenskvättan *Oe. deserti* (se bl.a. VF 34 (1975):320), från vilken båda könen dock skiljer sig redan på stjärtens teckning, där bara de innersta, ej, som hos *deserti*, alla stjärt pennorna är svarta. Vidare har ofta medelhavstenskvättan mörkare vingar och saknar ökenstenskvättans ljusa skulderfjädrar.

Honan påminner om den vanliga stenskvättans hona, men har mörkare, brunsvarta vingar och skulderfjädrar, brunaktiga kinder med ibland inslag av brunsvarta fläckar samt vanligen mer vitt på stjärt pennorna. Den hos honan av nominatrasen ljust sandgulbruna hättan och manteln skiljer den väl från den annars mycket snarlika, men på dessa partier tydligt mörkare honan av nunnestenskvätta. Rasen *melanoleuca* har däremot så mörk ovansida att risken för en förväxling mellan arterna i fält torde vara överhängande (Witherby 1938, Svensson 1975, Etchécopar & Hüe 1964 m.fl.).

Utbredning och övriga fynd i Europa

Medelhavstenskvättan häckar företrädesvis i öppna, torra områden med glesa träd eller i steniga bergssluttningar (Peterson 1970) över hela sydvästra Palearktisk från Iberiska högplatån i väster, längs europeiska medelhavskusten, Turkiet, delar av Syrien till västra och södra Persien samt i Afrika från Marocko till Tripoli (Vaurie 1959, Voous 1960).

Flyttningen sker till centrala och västra Sahara (nominatrasen) eller östra sidan av Afrika samt Saudi-Arabien (*melanoleuca*) (Mackworth-Praed & Grant 1973).

Utanför häckningsområdet har arten i nordvästeuropa anträffats i bl.a. Storbritannien (31 fynd; Dymond 1976), Holland (5 fynd; Tekke 1974), Österrike, Schweiz och Tyskland (Hergoland) (Peterson 1970). Av de brittiska fynden

gjordes tre under 1975, i maj (1) och juni (2).
Fyndet vid Fläcksjön var det första i Norden
och mig veterligen det nordligaste hittills i
Europa.

Summary

An adult black-eared wheatear *Oenanthe hispanica* was seen from 5 to 7 October at lake Fläcksjön, province of Västmanland (59.53 N/16.20 E). The bird was a male of the black-throated form, and belonging to the subspecies *Oe. h. melanoleuca*. This is the first record of this species in Sweden.

Litteratur

- Andersson, S. 1976. Medelhavstenskväta (*Oenanthe hispanica*) vid Fläcksjön – ny art för Sverige. *Medd. Västmanlands Ornitol. Fören.* 7:1–3.
Dymond, J. N. 1976. Report on rare birds in Great Britain in 1975. *British Birds* 69:32.

- Etchécopar, R. D. & Hüe, F. 1964. *Les Oiseaux du Nord de L'Afrique*. Paris.
Fisher, J. 1967. *Thorburn's Birds*. London.
Mackworth-Praed, C. W. & Grant, C. H. B. 1973. *Birds of West Central & Western Africa*. Vol. 2. London.
Peterson, R. T., Mountfort, G. & Hollom, P. A. D. 1970. *Europas fåglar*. 4:e uppl. Stockholm.
Svensson, L. 1975. *Identification Guide to European Passerines*. Stockholm.
Tekke, M. J. 1974. Ornitologie van Nederland 1972. *Limosa* 47:33.
Vaurie, C. 1959. *The birds of the palearctic fauna. Passeriformes*. London.
Witherby, H. F. m.fl. 1938. *The Handbook of British Birds*. Bd 2. London.
Voous, K. H. 1960. *Atlas of European Birds*. London.

Stefan Björklund, Bryggerigatan 16 C, S-733 00 Sala.